

Riitta Laitinen †

Materiaalinen kaupunki

Kodin tilat ja kaupunkiyhteisö 1600-luvun Turussa

Kaupunki on ihmisen rakentama materiaalinen kokonaisuus, joka koostuu esimerkiksi seinistä, silloista, katukiveyksistä, makuuhuoneista ja ikkunoista. Kun kaupunki muodostuu keskeisiltä osiltaan materiaasta, kaupunkihistoriassa on syytä pitää materiaalinen kaupunki tutkimuksen keskiössä. Asia vaikuttaa itsestään selvältä ja yksinkertaiselta. Monien lähteiden kertova luonne sekä aiempi kaupunkihistorian tutkimus johdattavat tutkimuksen kuitenkin helposti instituutioiden, aatteiden tai yhteiskunnallisten rakenteiden tarkasteluun jättäen materiaalisen ympäristön ihmisen toiminnan taustaksi. Kaupungin materiaalisuuden tarkasteluun täytyy siksi kiinnittää tarkempaa huomiota.¹

Tutkimuksen kohdistamisessa materiaalisuuteen on tärkeää ymmärtää, että materia ei ole koskaan ”pelkkää materiaa” (*brute matter*), kuten maantieteilijät Alan Latham ja Derek P. McCormack kirjoittavat. Se on aina prosessien ja energian tulos ja liittyy myös immateriaaliseen. Lisäksi ihminen ja ei-ihminen kohtaavat kaupungin materiaalisuudessa. Materiaalisen

kaupungin painottaminen tutkimuksessa ei voi täten tarkoittaa, Lathmia ja McCormackia lainaten, että keskitytään entistä enemmän esineisiin vaan pyrkimystä saavuttaa erilaisten suhteiden ja prosessien liikettä.²

Tässä artikkelissa kysyn, millaisin tavoin kotien fyysiset ominaisuudet olivat osa yksilön, yhteisön ja asuntojen välisiä suhteita ja niihin liittyviä prosesseja. Tutkimuksen kohteena ovat 1600-luvun puolivälin turkulaiset kodit kaupunkiympäristön elimellisenä osana ja tarkastelun peruslähtökohtana on kaiken kaupunkielämän ja -materian materiaalis-diskursiivinen luonne. Lähteenä käytän Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjoja vuosilta 1640–1650. Käytettyä tutkimusmenetelmää voi kuvata lähiluvuksi, jota on ohjannut uusmaterialistinen ontologia yleensä ja erityisesti fyysikko ja teoreetikko Karen Baradin toimijuusteoria.³

Uusmaterialismi kuuluu viime vuosikymmeninä yhteiskuntatieteissä ja humanistisissa tieteissä vaikuttaneisiin ei-ihmiskeskeisiin ajattelu-suuntiin, joissa mieli/ruumis-, itse/maailma- ja ihminen/ei-ihminen-dikotomiat kyseenalaiste-

1. Ks. esim. Chris Otter, *Locating Matter. The Place of Materiality in Urban History*. Teoksessa Tony Bennet & Patrick Joyce (toim.) *Material Powers. Cultural Studies, History and the Material Turn*. Routledge 2010, 39–44.
2. Alan Latham & Derek P. McCormack, *Moving Cities. Rethinking the Materialities of Urban Geographies*. *Progress in Human Geography* 28:6 (2004), 705.
3. Karen Barad, *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Duke University Press 2007.

taan. Suuntaus on saavuttamassa jalansijaa myös historioitsijoiden parissa.⁴ Uusmaterialismin johtavia ajatuksia on, että niin ihmiset ja eläimet kuin myös esineet, rakennukset ja luonnonmuodostumat ja -ilmiöt ovat tärkeitä toimijoita.⁵ Kaupunkihistorian näkökulmasta Karen Baradin teoria, jossa materiaalisen maailman erilliset osat (*things*) antavat tilaa erilaisia toimijoita sisältäville/muodostaville ilmiöille (*phenomena*), on erityisen hyödyllinen. Se auttaa irtautumaan materiaalisen kulttuurin tutkimuksen esinekeskeisyydestä ja keskittymään kaupungin materiaalisen ympäristön tarkasteluun.⁶

Uusmaterialistisessa ajattelussa eivät kuitenkaan välttämättä ole keskeisiä yksittäiset uudet ideat, vaan sen kokonainen tapa hahmottaa maailmaa. Rick Dolphijn ja Iris van der Tuin kirjoittavat, että uusmaterialismi ei ehkä sinänsä lisää uutta ajatteluun, ideoiden sarjaan, vaan se enemmänkin kulkee läpi koko ajattelun ja täten kirjoittaa ajattelun uudelleen. Se ei jätä mitään koskettamatta, vaan ohjaa kaikki mahdolliset ideat uuden orientaationsa mukaisesti.⁷ Tämä tarkoittaa (kaupunkihistorialle) sitä, että kun ihminen on jossain materiaalisessa ympäristössä, hänen olinpaikkansa moninaisilla komponenteilla on kaikessa merkitystä.⁸ Ei pitäisi siis voida tutkia esimerkiksi yhteiskunnallista asemaa, sukupuolta tai taloutta irrallisina kategorioina, vaan kaikki

pitäisi tavalla tai toisella sitouttaa tilaan tai materiaaliseen ympäristöön, missä asiat tapahtuvat tai ihmiset elävät.⁹ Kun mukaan lisätään edellä mainittu ajatus muista kuin ihmisistä toimijoina ja niiden muotoutumisesta, tutkija voi sekä tarkastella maailmaa että lukea lähteitä uudella tavalla.¹⁰

Tämän artikkelin tutkimusta on ohjannut erityisesti Karen Baradin toimijuusrealismin teoria (*agential realism*) ja sen käsitteet. Baradin keskeiset käsitteet ovat yhteistoimijuus (*intra-action*) ennalta määrättyjen toimijoiden välisen vuorovaikutuksen sijaan, ilmiöt (*phenomena*) eli tilanteet tai tapahtumat, joissa yhteistoimijuus tapahtuu ja jossa erilaiset toimijat sekä subjektit ja objektit muotoutuvat sekä välineistöt (*apparatuses*), joka vaikuttavat ilmiössä ja yhteistoimijuudessa ja joita voidaan kutsua materiaalis-diskursiivisiksi käytänteiksi.¹¹

Baradin mukaan asiat tai oliot ja niiden väliset suhteet syntyvät aina kussakin yksittäisessä ilmiössä toisiinsa lomittuneina, kietoutumina. Vaikka kaupungin voi ajatella muodostuvan taloista, kaduista, pihosta, huoneista, kaupunkilaisista, ei-kaupunkilaisista, eläimistä, kasveista ja esineistä, täytyy muistaa, että nämä kaupungin osat eivät ole ontologisesti toisistaan erillisiä yksiköitä tai yksilöitä, vaan ne muodostuvat yhdessä kussakin tilanteessa kerta toisensa jälkeen, aina

4. Ks. Hans Schouwenburg, Back to the Future? History, Material Culture and New Materialism. *International Journal for History, Culture and Modernity* 3:1 (2015), 60; Tiina Männistö-Funk, Rykelmä. Työkaluehdotus materiaalien toimijoiden menneisyyden tutkimiseen. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2016); Anu Salmela, *Kuolemantekojä. Naisten itsemurhat 1800-luvun jälkipuolen tuomioistuinosseissa*. Turun yliopisto 2017; Katie Barclay, New Materialism and the New History of Emotions. *Emotions. History, Culture, Society* 1 (2017). Uusmaterialismi on saanut alkunsa feminististen tutkijoiden parissa 1990-luvulta lähtien. Termin uusmaterialismi otti käyttöön Rosi Braidotti. Uusmaterialisteihin ovat vaikuttaneet Spinoza, Henri Bergson ja Gilles Deleuze eli ajattelijat, jotka ovat pyrkineet rikkomaan länsimaisen dualistisen ajattelun mallia. Myös tieteen ja teknologian tutkijoilla kuten Bruno Latourilla on ollut vaikutuksensa. Schouwenburg 2015, 63–64. Lisää uusmaterialismista ks. esim. Diana Coole & Samantha Frost, *Introducing the New Materialisms*. Teoksessa Diana Coole & Samantha Frost (toim.) *New Materialisms. Ontology, Agency, and Politics*. Duke University Press 2010; Rick Dolphijn & Iris van der Tuin, *New Materialism. Interviews & Cartographies*. Open Humanities Press 2012; William E. Connolly, The “New Materialism” and the Fragility of Things. *Millennium. Journal of International Studies* 41:3 (2013), 399–412; Chris Fowler & Oliver JT Harris, Enduring Relations. Exploring a Paradox of New Materialism. *Journal of Material Culture* 20:2 (2015), 127–148.

5. Barad 2007, 177–178; Coole & Frost 2010, 8–10; Connolly 2013, 400. Toimijuus ei tässä määriy ominaisuudeksi eikä se edellytä intentiota. Toimijuus on tekemistä ja olemista suhteissa.

6. Barad 2007, 336. Materiaalisen kulttuurin tutkimuksesta katso Schouwenburg 2015, 61–61 ja Maija Mälikalli, Johdando. Materiaalisen kulttuurin historiaa. Teoksessa Maija Mälikalli & Riitta Laitinen (toim.) *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. SKS 2010, 10–14.

7. Dolphijn & van der Tuin 2012, 12.

8. Käytän tässä artikkelissa termejä materiaallinen ympäristö ja kaupunkitila paljolti synonyymeinä, vaikka sanoilla sinänsä voidaan nähdä olevan sävyeroja.

9. Ks. Leif Jerram, Space. A Useless Category for Historical Analysis? *History and Theory* 52 (2013), 419.

10. Barclay 2017, 165.

11. Barad 2007, 139, 146, 333–336, 338.

hieman erilaisina. Luenkin jokaista lähteiden oikeustapausta omana ilmiönään pyrkien selvittämään, millaisia toimijoita tai komponentteja juuri kyseisessä tapauksessa muotoutuu.

Historioitsijan tutkiman ilmiön toimijat ovat luonnollisesti jo muotoutuneet menneisyydessä. Niistä on lähteissä jäänteenä vain tilanne, jossa toimijoilla on jo suhde toisiinsa. Tutkijan tehtävänä onkin keskittyä siihen, miten lähteistä voidaan lukea olemassa olleen ilmiön materialisoituneet suhteet. Varsinaista yhteistoimijuuden prosessia ei voida sellaisenaan tarkkailla, kuten esimerkiksi fyysikko koetta tehdessään voisi.¹² Pyrkimyksenäni onkin 1800-luvun suomalaisnaisten itsemurhia tutkineen Anu Salmelan tavoin luoda uusmaterialistista historian lukutapaa ja kuljettaa materiaalin toimijuuden ajatusta läpi tutkimusprosessin.¹³ Pyrin siis jokaisen oikeustapausten kohdalla kuvittelemaan mahdollisia moninaisia toimijoita sen sijaan, että keskittyisin vain ilmeisten tai oletettujen toimijoiden, useimmiten ihmisten, tarkasteluun. Myös Tiina Männistö-Funk on kiinnittänyt samaan asiaan huomiota kirjoittaessaan, kuinka hänen materiaalisuuden rykelmänsä saattavat löytyä ”jotain toista asiaa kuvaavien lähteiden sivulauseissa, kuvien reunoilta ja muistojen harhapoluista”.¹⁴ Mahdollisten toimijoiden kuvitteleminen tarkoittaa juuri tällaista sivussa olevien tai huomiotta jääneiden yksityiskohtien etsimistä lähteistä. Toisaalta helpommin lähteissä näkyviin materiaalisuuden kaupungin mainintoihin kuten rakennuskiistoihin tai koteihin tunkeutumisiin täytyy kiinnittää huomiota uusista näkökulmista siten, että yhteistoimijuuden moninaisuus ei vesity vaan myös näissä tapauksissa etsitään useanlaisia toimijoita ja komponentteja.

Uusmaterialistisen ajattelun käyttöönotto historian tutkimuksessa saattaakin alkaa yksinkertaisin ja tarkkaan lähdeytöksentelyyn liittyvin toimenpitein. Tässä tutkimuksessa olen etsinyt 1600-luvun raastuvanoikeuden pöytäkirjoista niin päälauseista kuin sivulauseista mainintoja eten-

kin ovista, portaista, seinistä, taloista, pihoista ja huoneista sekä ottanut tarkempaan tutkimukseen niitä tapauksia, joissa maininnat esiintyvät.¹⁵ Keskeistä tutkimuksen suuntaamiselle on ollut aloittaa asioiden tarkastelu luomalla katse materiaaliin maailmaan, jossa kehollinen ihminen asuu sen sijaan, että olisi aloitettu aikakauden tunnetuilla asumiseen liittyvillä instituutioilla kuten kotitalous, naapuruus tai palveluspakko. Tämä ei tarkoita sitä, että näillä instituutioilla tai esimerkiksi ihmisten tunteilla tai käsityksillä asumisen ideaaleista ei olisi roolia tutkittavissa tapauksissa. Kyse on siitä, että kaupungin materiaalisuus vaatii tutkimuksessa uudenlaista huomiota ja siksi lähteitä lukiessa olen lähtenyt liikkeelle kaupungin selkeästi materiaalisista osista.

Menneisyys ja tulevaisuus ovat aina lomittuneet toisiinsa. Historia kirjautuu ilmiön aineellisuudessa siten, että ilmiössä ja sen synnyttämissä toimijoissa on kirjattuna muisto materiaalistumisen kietoutumisista. Ilmiöt ovat materiaalisia kietoutumia, jotka ulottuvat läpi aikojen ja avaruuden. Käytännölliseltä näkökannalta tämä liittyy ilmiöiden, yhteistoimijuuksien ja välineistöjen kerroksellisuuteen.¹⁶ Välineistöjen kohdalla ensimmäinen kerros on tässä artikkelissa tutkijan metodologia ja kysymyksenasettelu. Se rajaa sen, millaista ilmiötä tutkitaan ja sen, millaisia toimijuuksia voidaan saada näkyviin.¹⁷ Tämän rajauksen pohjalta olen jakanut artikkelin kolmeen osaan. Tutkin jokaisessa osassa lähteiden materiaalisuuden ilmaisuja siitä, mitä ne kertovat kodin ja kaupungin välisestä suhteesta. Toinen kerros tämän artikkelin välineistöissä on oikeuskäsittely. Siinä monet 1600-luvun materiaalis-diskursiiviset käytänteet ohjasivat sitä, millaisia asioita käsiteltiin sekä millaisia toimijoita ja tekijöitä nousi esiin. Kolmantena kerroksena on kunkin tilanteen tapahtumahetki, joka tulee rajattuna esiin oikeuspöytäkirjoissa, mutta jonka yhteistoimijuudesta on oikeudessa kerrotuissa kuvauksissa oma jälkensä. Artikkelissa keskityn erityisesti tähän kolmanteen kerrokseen.

12. Baradin teoria pohjautuu kvanttifysiikan löydöksiin tutkimuskohteen ja sitä mittaavan välineistön välillä.

13. Salmela 2017, 17. Ks. myös Schouwenberg 2015, 63.

14. Männistö-Funk 2016, 181.

15. Laajempi tutkimus 1600-luvun Turun kaupunkitilojen arkisesta järjestämisestä Riitta Laitinen, *Order, Materiality, and Urban Space in the Early Modern Kingdom of Sweden*. Amsterdam University Press 2017a.

16. Barad 2017, 170–172, 383.

17. Ks. myös Barclay 2017, 174–175.

Koti monitoiminnallisena ja kaupunkiyhteisöllisenä tilana

Perhe, ruokakunta ja kotitalous ovat aiheita, jotka usein liitetään uuden ajan alun kotien tutkimukseen. Koti nähdään perheen alueena, kun taas muu kaupunkiympäristö ajatellaan jaettuna kaupunkitilana. Tämä ajattelu liittyy julkisen ja yksityisen dikotomiaan, jonka ongelmia on usein nostettu esiin, mutta joka edelleen vääristää sitä, miten kaupunkia ja kotia tutkitaan.¹⁸ Julkisen ja yksityisen kahtiajaon jättäminen käytöstä varhaismodernissa kaupunkihistoriassa onkin perusteltua ja helpottaa sen muistamista, että kaupunki rakentuu kokonaisesta materiaalisesta ympäristöstä. Kaikki kaupungin talot ovat merkityksellisiä niissä prosesseissa, joissa kaupunki ja kaupunkilaisuus kulloinkin muodostuvat. Kaupunkien talot eivät ole vain ulkokuoria – materiaa, jonka sisällä tapahtuu joitain irrallisia yksilön ja perheen elämään liittyviä prosesseja. Kaikki kaupungin talot sisuksineen ja ulkokuorineen tulee nähdä kietoutumina, joissa materiaallinen ja immateriaalinen sekä inhimillinen ja ei-inhimillinen vaikuttavat ja muotoutuvat. Kotia tulee siis tarkastella elimellisenä osana kaupunkia ja kaupunkiympäristöä.

1600-luvun Turussa kodeille ja kaupungille oli merkityksellistä, että kaupungissa oli paljon yksi- ja kaksihuoneisia taloja.¹⁹ Jos tupa oli talon ainoa huone tai jos rakennuksen ainoa kamari oli vuokrattu virkamiehelle tai opiskelijalle, perheen makuupaikat olivat yleensä samassa tilassa, jossa viihdytettiin iltaisin vieraita. Kodin tila ja sosiaalinen tila olivat tällöin samat eikä kodin yksityistä tilaa varsinaisesti ollut.

Näin oli esimerkiksi leski Kiälken talossa. Kuten yleensäkin yksittäisten turkulaisten 1600-luvun talojen kohdalla, tiedämme Kiälken talon

ominaisuuksista varsin vähän, lähinnä vain yhden lyhyen tappelutapauksen kautta. Eräänä maaliskuisena iltana vuonna 1643 maalari Jöran Rachapää saapui Kiälken taloon ja istui sisään tullessaan arkulle oven pieleen. Arkun vieressä oli talon emännän sänky, jossa hän jo lepäsi. Ennen kuin eteni pidemmälle tuvassa, Jöran tarjosi emännälle tupakkaa. Kun Jöran sitten meni muiden talossa olevien miesten luo pöydän ääreen, syntyi kiistaa, joka pian johti tappeluun. Muut miehet kertoivat vain istuskelleensa kaikessa rauhassa iltaa ennen Jöranin tuloa. Kaksi muuta oikeuspöytäkirjamainintaa Kiälken talosta kertoo varastetun tavaran pantiksi ottamisesta sekä kurittomasta piista, jolla oli tapana viettää aikaa Kiälken talossa. Nämä tapaukset yhdistettynä tappelutapauksen tuvassa juovien miesten kesken antavat ymmärtää, että leski piti kodissaan jonkinlaista kapakkaa (luvatonta vai luvallista, emme tiedä).²⁰

Olennaista tapauksessa tälle käsittelylle on, että lesken vuode oli samassa tilassa kuin miesten vapaa-ajan viettopaikka ja että miehillä oli vapaa kulku sisälle taloon, vaikka emäntä oli jo sängyssä. Vaikka rakennusten monitoimisuus oli yleistä uuden ajan alun eurooppalaisissa kaupungeissa, ei voida ajatella, että kyse oli yhtenäisestä staattisesta tavasta. Erilaiset materiaaliset ratkaisut yhdistettynä paikallisiin käytänteisiin ohjasivat talojen ja huoneiden monimuotoisuutta ja käyttöä. Esimerkiksi 1600-luvun englantilaisissa kaupungeissa oli jo eriytyneitä tiloja keittiöille talojen alakerroissa ja makuuhuoneille yläkerroissa, mutta arkiset toimet tapahtuivat kuitenkin jaetuissa keittiöissä ja työpajoissa.²¹ Talojen tiloja jaettiin tällöin yhteisön jäsenten kesken, mutta kuitenkin eri tavoin kuin Kiälken talossa. Kiälken kohdalla yhdeksi huoneeksi rakennettu talo,²² sen

18. Erica Longfellow, Public, Private, and the Household in Early Seventeenth-Century England. *Journal of British Studies* 45:2 (2005); Paula Hohti, Domestic Space and Identity. Artisans, Shopkeepers and Traders in Sixteenth-Century Siena. *Urban History* 37:3 (2010); Riitta Laitinen, Rajoja ja avoimuutta 1600-luvun kodeissa. *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (2014); Riitta Laitinen, Home, Urban Space and Gendered Practices. Teoksessa Deborah Simonton (toim.) *The Routledge History Handbook of Gender and the Urban Experience*. Routledge 2017b.

19. Liisa Seppänen, *Rakentaminen ja kaupunki kuvan muutokset keskiajan Turussa. Eriytestarkastelussa Åbo Akademin päärakennuksen tontin arkeologinen aineisto*. Turku, 2012; Marita Kykyri, Österbladintontin Tutkimukset 1999. Teoksessa Söderström, Marita (toim.) *Arkeologisia kaivauksia Turussa 1990-luvulla*. Turun Maakuntamuseo 2007, 194–195; Marita Kykyri, *Rakennukset ja puurakennustekniikka Turun kaupungissa 1300–1600-luvulla arkeologisen lähdeaineiston valossa*. Turun yliopisto 1989, 116–122.

20. Turun kaupunginarkisto, Turun Raastuvanoikeuden pöytäkirjat (tästä lähtien TRO) 5.6.1643, 361–362; TRO 14.3.164, 118–123; TRO 15.11.1648, 281–282.

21. Amanda Flather, Male Servants, Identity, and Urban Space in Eighteenth-Century England. Teoksessa Deborah Simonton (toim.) *The Routledge History Handbook of Gender and the Urban Experience*. Routledge 2017, 92; Laitinen 2017b.

22. Tai talo, jossa kamari oli vuokrattu ulkopuoliselle.

seinillä rajattu tila ohjasi ihmisten käytöstä sekä henkilökohtaisena tilana että jaettuna kaupunkitilana. Turun monissa kodeissa talojen yksitupaisuuden tai kaksihuoneisuuden voi nähdä pakotaneen asuinrakennusten laajaan yhteiskäyttöön, jolloin niinkin henkilökohtainen osa arkea kuin nukkuminen tapahtui muiden kaupunkilaisten kanssa jaetussa aktiivisessa tilassa.

Vaikka varsinaiset asuinrakennukset olivat Turussa enimmäkseen yksi- tai kaksihuoneisia, myös siellä oli erillisiä tiloja ruoan laitolle, saunomiselle ja verstaalle. Koti ei ollut välttämättä vain yksi tupa vaan laajempi fyysinen kokonaisuus. Ainakin sauna oli usean pienenkin talon pihapiirissä. Etenkin muut kuin talon omistajat löysivät usein yöpymispaikkansa ulkorakennuksissa. Näin joidenkin kaupunkilaisten asuin-sija soi mahdollisuuden rauhalliseen yösiijaan ilman sosiaalisen elämän häirintää. Tällöinkään ei yleensä ollut kyse henkilökohtaisesta tilasta, sillä ulkorakennukset olivat usein avoimia ainakin talon isännille ja emännille ja lisäksi niissä nukkui useita erilaisia ihmisiä. Niillä ei silti ollut samanlaista yhteiskäyttöä kuin talon päärakennuksella. Erilaisten ihmisten asumisen sijat siis muodostuivat erilaisten kaupunkitoimijuuksien tyysijoiiksi. Kaupungin yhteisölliselle elämälle tuvat uuneineen, pöytineen, penkkeineen ja sänkyineen muodostuivat näkyvimiksi materiaalisiksi ympäristöiksi.²³

Materiaalisista toimijoista talojen päärakennuksissa nousee (itse talon lisäksi) tärkeään rooliin ovi ja siihen liittyvät materiaalis-diskursiiviset käytänteet. Yleisesti varhaismodernissa eurooppalaisessa kaupungissa talot olivat avoimia. Joachim Eibachin mukaan niitä hallitsivat naapureiden välinen vuorovaikutus, näkyvyyden kulttuuri sekä ihmisten ja esineiden/asioiden yhtäaikainen läsnäolo saavutettavassa tilassa.²⁴ Kyse ei kuitenkaan ollut hallitsemattomasta avoimuudesta, ja ovelta oli keskeinen rooli talon avoimuuden hallinnassa. Oven sulkemiseen, lukitsemiseen ja avaamiseen

oli omat sosiaaliset sääntönsä. Tärkein niistä oli oven sulkeminen yöksi. Suljettu ovi oli merkki siitä, että talo ei enää ollut avoin muille kaupunkilaisille. Tällaiseenkin oveen tosin saattoi koputtaa ja pyrkiä siten avaamaan talon uudelleen yhteisölliselle elämälle. 1600-luvun Turun kohdalla näyttää hyvin selvältä, että oven ollessa auki tai jonkun aukaistessa sen pyydettyä, koti oli avoinna kaupunkilaisten yhteiselle, jaetulle elämälle ja oli täten seurustelun tilaa. Tästä kertoo esimerkiksi raastuvanoikeuden asenne kotirauhan rikkomiseen. Raastuvanoikeus ei tuominnut kotirauhan rikkomisesta, vaikka väkivalta kodissa olleita kohtaan olisi ollut selvä, jos vaikutti siltä, että koti oli ollut fyysisesti avoinna.²⁵

Väkivaltaa Bolognan kaupungissa tutkineet Sanne Muurling ja Marion Pluskota ovat nostaneet seurustelun tilan (*spaces of sociability*) julkisen ja yksityisen dikotomiaa kaupunkitilassa rikkovaksi käsitteeksi. He liittävät käsitteen siihen, kuinka kodin tila tai siihen liittyvät toimet valuiivat usein ulos, kodin ulkopuolelle ja päinvastoin. He kiinnittävät huomion siihen, kuinka kaikille ohikulkeijoille jatkuvasti avoimet tilat kuten esimerkiksi kadut voivat muodostua tilaksi, jossa nautitaan niin sanotuista yksityisistä hetkistä kuten esimerkiksi kortinpeluusta. He tulkitsevat myös kodin olevan vastaava seurustelun tila, koska sinne kulkivat erilaisten ihmisten tiet etenkin juhlimisen ja juomisen merkeissä.²⁶ Sekä Muurling ja Pluskota että Turun lähteet osoittavat, että seinät määrittivät kaupunkitilaa ja ovet rajasivat sitä, mutta rajojen huokoisuus ja tilojen monitoimisuus oli myös osa kaupungin arkea. Kodit saivat kukin ilmiö kerrallaan merkityksensä seurallisuuden ja sosiaalisuuden tiloina. Merkityksiä olivat luomassa ja yhteistoimijudessa muodostuivat näkyviksi materiaallisen ympäristön komponenteiksi Turun lähteiden perusteella huoneet ja ovet, mutta myös pöydät, oluttuopit, viinikarahvit, sängyt ja ikkunat. Leski Kiälken talo saattoi olla jonkun toisen kaupunkilaisen

23. Palvelusväen asuinajoista katso esim. TRO 12.4.1641, 263–265; TRO 7.2.1646, 85–88; TRO 6.10.1641, 14–17, appendix; TRO 12.12.1642, 137–144, appendix; TRO 7.5.1642, 257, 259, 271–279, 323; TRO 20.2.1660, 24–25; TRO 27.2.1660, 65–68; TRO 31.9.1646, 82–83.

24. Joachim Eibach, *Das Offene Haus. Kommunikative Praxis im sozialen Nahraum Der Europäischen Frühen Neuzeit. Zeitschrift Für Historische Forschung* 38:4 (2011), 646–655.

25. Ks. Laitinen 2014.

26. Sanne Muurling & Marion Pluskota, *The Gendered Geography of Violence in Bologna, Seventeenth to Nineteenth Centuries*. Teoksessa Deborah Simonton (toim.) *The Routledge History Handbook of Gender and the Urban Experience*. Routledge 2017, 158–159.

kotia avoimempi, koska hän möi kodissaan olutta eikä hänen kannattanut pitää oveaan suljettuna, vaikka Turun lähteiden perusteella onkin vaikea tehdä rajaa sen suhteen, oliko kapakkana toimiva koti paljon avoimempi kuin perheen ja ystävien keskinäistä seurustelua sisältävä koti. Esimerkiksi rouva Lucia Grån talossa oli miehiä viettämässä iltaa ilmeisesti avoimien ovien takana. Lisäksi mainittiin opettaja opettamassa Grån tytärtä, kun kaksi varakasta porvaria saapui humalassa paikalle riehumaan. He eivät saaneet tuomiota kotirauhan rikkomisesta vaan ainoastaan väkivaltaisesta käytöksestä. Toisaalta myös suljettujen ovien takana harrastettiin seurustelua (kortin peluuta ja juomista esimerkiksi), kuten ilmenee tapauksesta, jossa neljä iltaa viettänyttä ystävästä lähtivät liian myöhään ostamaan kapakasta viiniä iltansa iloksi ja joutuivat siitä hyvästä vaikeuksiin.²⁷

Pihat ja kadut kodin jatkeena ja yhteisenä tilana

Useat varhaismoderneja kaupunkeja tutkineet ovat huomioineet kuinka kaupunkilaisten kotielämä valui kodin seinien ulkopuolelle. On kirjoitettu ovenpielistä, portaista, ikkunoista ja siitä, miten niiden kautta kodin elämä tapahtui myös kaduilla. Laura Gowingin tutkimassa 1600-luvun Lontoossa naiset nähtiin usein ovenpielissä, kodin ja yhteisöllisen rajapinnalla, kun taas Alexander Cowanin Venetsiassa miehet viettivät usein aikaa talon ja kadun rajalla erityisesti houkutelakseen potentiaalisia asiakkaita.²⁸ Elisabeth ja Thomas Cohen taas ovat kirjoittaneet 1500-luvun roomalaisten palvelijoiden tavasta istuskella oven ulkopuolella vahtien lapsia ja seurustellen.²⁹ Kaikkialla kodin rajaa ylittäessä ei aina päädytty kadulle. Muurlingin ja Pluskotan Bolognassa kynnykseltä astuttiin asuntoja sisältäneiden talojen käytäviin ja pihoihin, jotka oli

erotettu kadusta omalla ovellaan. Samalla tavalla Julie Hardwick kirjoittaa 1600-luvun ranskalaisista taloista, joissa asukkaat jakoivat ulkohuoneet, porraskäytävät ja pihat.³⁰

Turussa talojen sijoittelu tonteilla ja ovien sijoittelu taloissa johti siihen, että kotien elämä levisi päiväsaikaan pihoille katujen tai portaikkojen sijaan. Pääasiassa yksi- ja kaksikerroksiset talot ympäröivät aina sisäpihaa ja sisäänkäynti taloihin oli pihan puolelta. Taloon kuin taloon tultiin siis ensin portista pihaan ja sieltä oven kautta taloon.³¹ Oikeuspöytäkirjamerkinnyt kertovat, kuinka moninaiset ihmiset asuivat saman pihan ympärillä. Yhdessä korttelissa saattoi myös olla usean talon pihat, jotka ainakin joissain tapauksissa oli erotettu toisistaan helposti ylittävillä aidoilla. Kuvaus Margreta Markusdotterin ja Philip Märthenissonin välisestä tappelusta Pihmosen ja Päsken pihoissa kuvastaa tällaista järjestelyä. Margreta, joka asui itsellisenä Pihmosen talossa, oli alkanut haastaa riitaa Philip Märthensonin kanssa, kun tämä oli tullut ulos omasta talostaan, joka oli aidan takana Pihmosen naapurissa. Philip suuttui Margretan sanoista ja hyökkäsi aidan yli Pihmosen pihaan. Käteensä Philip oli ottanut kepin, jolla halusi lyödä Margretaa, mutta muut Pihmosen pihassa olleet riistivät sen pois. Margreta pakeni Philipiä ja juoksi Päsken pihaan, mihin Philip seurasi onnistuen lopulta lyömään Margretaa. Oikeus tuomitsi Philipin kotirauhan rikkomisesta ja ruumiillisen vamman tuottamisesta.³²

Tämä tapaus kertoo meille kaksi tärkeää asiaa. Ensinnäkin kaikki tapahtui talojen ja aitojen rajaamalla alueella. Missään vaiheessa kiistakumppanit eivät menneet portin läpi ja kadulle. Alueella oli useita taloja, ainakin Sigfred Pihmosen ja Päsken omistamat talot ja mahdollisesti Philipin omistama kolmas talo. Talojen ympärille muodostui aidattuja pihoja, mutta myös mahdol-

27. TRO 30.3. 6.4., 3.5., 4.5. 1644, 246, 264, 296, 298; TRO 27.10.1647, 454–456.

28. Laura Gowing, *Common bodies. Women, touch and power in seventeenth-century England*. Yale University Press 2003; Alexander Cowan, *Gossip and street culture in early modern Venice*. Teoksessa Riitta Laitinen & Thomas V. Cohen (toim.) *Cultural history of early modern European streets. An introduction*. Brill 2009.

29. Elizabeth S. Cohen & Thomas V. Cohen, *Words and deeds in Renaissance Rome. Trials before the papal magistrates*. University of Toronto Press 1993.

30. Muurling & Pluskota 2017, 159; Julie Hardwick, *Early Modern Perspectives on the Long History of Domestic Violence. The Case of Seventeenth-Century France*. *Journal of Modern History* 78:1 (2006), 20.

31. Seppänen 2012, 752–753, 855, 902; Panu Savolainen, *Tirkistelyä förmaakeihin ja ylihuoneisiin. Turkulaista asumista kahden vuosisadan takaa*. Turun Museokeskus 2014, 30–31, 32, 102; TRO 14.5.1642, 280–281; TRO 15.3.1645, 182–183; TRO 15.12.1642, 126–127, 128–129, 134; TRO 20.2.1660, 24–25; TRO 21.4.1651, 120–123, 132, appendix; TRO 3.3.1651, 56–63.

32. TRO 28.3.1659, 111–114.

lisesti laajempi jaettu alue (koska aidat oli niin helppo ylittää). Pöytäkirjasta ilmenee myös, että pihalla oli kiistan tapahtuessa Margretan ja Philipin lisäksi muita ihmisiä. Piha-alue oli selvästi jaettua, yhteistä kaupunkitilaa. Toinen tärkeä seikka on, että oikeusistuin katsoi pihan olevan osan Margretan kotia, koska se tuomitsi Philipin kotirauhan rikkomisesta. Piha näyttäytyy tässä siis selvästi myös kodin tilana. Lomittaisuus henkilökohtaisen ja yhteisen tilan välillä on selkeä ja huomattava.

Seinät eivät yksioikoisesti sulkeneet sisäänsä kotia, vaan ne rajasivat asumista omalla tavallaan. Samoin piha-alueet, joita talot, aidat ja portit rajasivat, määrittivät kotia. Ne johtivat samalla tietynlaiseen asumisen yhteisöön, joka ylitti asuinsijan eli rakennuksen fyysiset rajat sekä myös perheen tai kotitalouden/ruokakunnan rajat. Asumisen yhteisöön kuului talon omistajia, vuokralaisia, itsellisiä ja väliaikaisia vieraita. Myös piha-alue määrittyi joissain tilanteissa yksilön kodiksi. Pihojen kohdalla voidaan nähdä materiaalisiksi toimijoiksi ovet, aidat ja ikkunat samoin kuin mahdolliset penkit, istutukset ja eläimet. Pihat osoittavat, että materiaalisuutta ei pidä ajatella vain yksittäisinä esineinä tai irrallisten esineiden joukkoina, vaan tietynlaisina kokonaisuuksina, jotka tietyissä tilanteissa muodostuvat omanlaisiksi toimijoikseen.

Kussakin yksittäisessä ilmiössä pihaan ja taloon liittyvät materiaaliset kokonaisuudet tai niiden komponentit voivat muodostua erilaisiksi esimerkiksi sen mukaan, milloin asiat ovat tapahtuneet. Iltaisin portteja ja ovia suljettiin, jolloin ihmisten ja ei-ihmisten ja toisaalta eri ihmisten väliset suhteet muodostuivat riippuen siitä, oliko esimerkiksi pääsy taloon sisälle tai vaikka siitä, oliko ollut pimeää.

Vaikka 1600-luvun Turussa piha oli keskeistä kaupunkitilaa, iltaisin ja öisin kadun merkitys kasvoi. Talojen ovet ja pihojen portit oli määrä sulkea seitsemän ja yhdeksän välillä ja monet niistä suljettiin. Tämä ilmenee esimerkiksi

eräissä tappelussa, jossa samalta pihalta lähteneet miesporukat jatkoivat pihalla alkanutta tappelua kadulla. Piha, josta tappelu alkoi, oli vielä avoin (portti oli kiinni mutta ei lukossa), koska yhdessä sen rakennuksista vuokrattiin yösijoja kaupungissa vieraileville. Kadulle päätyneessä tappelussa tullikirjuri Erich Erichson jäi alakynteen ja pyrki naapurin pihaan, mutta ei onnistunut portin ja haan ollessa tiukasti kiinni.³³ Suljetut pihat eivät enää olleetkaan kaupunkilaisten yhteistä tilaa. Ne eivät aina olleet pihan asujien yhteisöllekään avointa tilaa, minkä kisällä Peter Bruun sai huomata, kun ei päässyt humalaisen illan jälkeen sisään asumukseensa sen enempiä etu- kuin takaportistakaan, vaan joutui jäämään kadulle toikkaroimaan.³⁴

Öiset kadut olivat yleensä erityisesti kapakasta toiseen kulkevien tai kaduilla aikaansa viettävien (nuorten) miesten ympäristö. Varsinkin opiskelijoihin liitettiin mekkalointi (*grassatim*), johon kuului keppien ja miekkojen vetäminen katukiviä, seinäiä, ikkunaluokkuja ja suljettuja portteja pitkin.³⁵ Tavassa oli kyse sekä humalaisesta hauskanpidosta että oman reviin merkitsemisestä. Erilaisista kielloista ja rajoituksista huolimatta öiset kadut olivat sekä opiskelijoiden että kisäläien ja sotilaiden vapaa-ajan vieton aluetta. Ryhmien välillä oli myös jonkinlaista vihamielisyyttä. Esimerkiksi opiskelijat saattoivat valita saksalaisten sotilaiden asumuksen mekkalointinsa kohteeksi pyrkimyksenään houkutellessa sotilaat ulos tappeluun.³⁶ Yöllä kaupungin yhteisöllisyyttä muokkaavaksi materiaaliseksi ilmiöksi syntyivät seinien ja kadun muodostamat fasadit ja käytävät, joissa kepit ja miekat loivat omaa riehakasta äänimaisemaansa.

Vaikka nuorten miesten mekkalointi ja tappelut olivat 1600-luvun Turussa keskeiseltä osaltaan lähinnä kadun tilaan ja miesten öiseen katukulttuuriin liittyvä ilmiö, talojen fasadien merkitystä (ikkunoine ja portteineen) täytyy tarkastella myös taloissa asuvien kannalta.³⁷ Paljastava tapaus on erään porvarin ikkunoiden rikkoutuminen. Kahta

33. TRO 30.2.1641, 147–156, 160, 378, 404, appendix.

34. Riitta Laitinen, Nighttime Street Fighting and the Meaning of Place. *Journal of Urban History* 33:4 (2007), 602–619.

35. Lars Geschwind, *Stökiga studenter. Social kontroll och identifikation vid universiteten i Uppsala, Dorpat och Åbo under 1600-talet*. Uppsala Universitet 2001; Anders Svenfelt, *Disciplinbrott bland studenterna i Åbo åren 1646–1651. Opusculum* (1990), 28–36.

36. TRO 16.1.1643, 164–170; TRO 20.9.1654, 262–267.

37. Talojen fasadien merkityksestä asukkaille ja näiden kunnialle 1500-luvun Roomassa ks. Elizabeth S. Cohen, Honor and Gender in the Streets of Early Modern Rome. *Journal of Interdisciplinary History* 22:4 (1992), 597–625. Ks. myös Joachim

opiskelijaa syytettiin ikkunoiden rikkomisesta, mutta heidät vapautettiin syytöksistä. Rikotut ikkunat olivat pihan puolella, ja koska opiskelijoilla ja porvarilla ei tiedetty olleen mitään keskinäistä kiistaa, ajateltiin, että opiskelijat eivät voisi olla syyllisiä.³⁸ Opiskelijoiden *grassatim* liitettiin selvästi kadun tilaan ja rakennuksen henkilökohtainen, merkityksellinen fasadi oli taas pihan puolella. Kadun puoleiset seinät, ikkunat ja portit olivat merkittäviä rajoja avoimen kadun ja pois rajatun nukkuvan sisätilan välillä, mutta eivät olleet yhtä henkilökohtaisia kuin sisäpihan pinnat. Mekkalointi tuntui aiheuttavan ongelmia vain öisenä häiriönä kadulla eikä hyökkäyksenä henkilökohtaista tilaa kohtaan.

Ikkunat henkilökohtaisen tilan merkinä

Vaikka ikkunat edellä toimivat öisen kadun revii-rien määrittäjinä, toisenlaiset tapaukset raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa osoittavat ikkunoilla olleen myös muita rooleja. Mielletty koti oli näiden tapausten valossa selkeästi henkilökohtaisesti rajattu. Kaksi laajempaa oikeustapausta lähtee liikkeelle valituksesta, että naapurin rakennukset estivät valoa kulkemasta valituksen tehneen ikkunasta. Pappi Zacharias Martini valitti lokakuussa 1655, että hänen naapurinsa Jöns Skomakare oli laittomasti rakentanut hänen talonsa takana olevalle kujalle ja peittänyt täysin hänen tupansa ikkunaan tulevan valon. Oikeus päätti, että Jöns ei ollut rakentanut paikalle laittomasti, mutta hänet määrättiin kuitenkin rakentamaan siten, että naapurin ikkunat eivät pimentyneet. Oikeudenkäynnin aikana Jöns valitti, että Zachariaksen vuokralaisina olleet irtolaiset käyttivät hänen uuden talonsa pihaa läpikulkualueena ”kiiveten ikkunasta milloin halusivat”. Vuokralaiset olivat luultavasti käyttäneet aiemmin talon takana ollutta kujaa kulkuväylänään ja nyt jatkoivat samaa käytäntöä kulkiessaan ikkunasta Jönsin pihalle. Oikeus päätti, että Jöns sai rakentaa aidan, joka esti vuokralaisia tulemasta hänen tontilleen. Jöns esitti mielipiteenään, että Zachariaksen olisi pitänyt rakentaa uusi ikkuna talon

toiselle puolelle, niin että se ei olisi ollut hänen pihansa puolella.³⁹

Toisessa tapauksessa Hans Ankerholt oli laudoittanut naapurinsa Caspar Hörnickin ikkunat umpeen ja ilmoitti, että Caspar oli korottanut talonsa kattoa niin, että se esti valoa lankeamasta hänen taloonsa. Caspar vastusti ikkunat laudoittamista ja sanoi, että asialla ei ollut mitään tekemistä korotetun katon kanssa ja että ikkuna oli saanut olla paikallaan jo viimeiset 40 vuotta. Ilmeni kuitenkin, että näin ei ollut. Hans kertoi, että ikkuna oli muurattu umpeen jo aiemmin, kun huoneen vuokralainen oli heitellyt roskia ikkunasta ja käyttänyt Hansin savupiippua tarkkuusammunnan harjoitteluun. Oikeuskäsittely siis alkoi ikkunat valon tuojan roolista, mutta päättyi pian koskemaan ongelmaa, jonka toisen pihalle suuntaava ikkuna aiheutti. Hans väitti muun muassa että Casparin isä oli luvannut hänelle tynnyrin suolaa joka kymmenes vuosi korvauksena ikkunasta pihansa suuntaan. Lopulta ilmeni, että tässä oli ollut kyse eri ikkunasta, joka oli laudoitettu jo vuosia sitten, mutta siitä huolimatta sopimuksen olemassaolo kertoo siitä, että toisen pihalle aukeava ikkuna saattoi johtaa erikoisjärjestelyihin. Kolmannessa tapauksessa leski Elisabeth Davidsdotter ilmaisee hyvin voimakkaasti naapurin pihaansa suuntaamasta uudesta ikkunasta, että se oli täysin vastoin kaikkea soveliasta käytöstä.⁴⁰

Nämä oikeustapaukset osoittavat, että vaikka näkyvyys ja kaiken kaupunkitilan jaettu luonne oli keskeinen osa varhaismodernia kaupunkiasumista, niille oli rajansa. Oli olemassa henkilökohtainen perheen ja/tai yksilön tila, jonka rajan ylittäminen oli ongelma. Vaikka monet oikeustapaukset kuvaavat talot ja pihat avoimena elinympäristönä, joiden ympärille muodostui tietynlainen kaupunkiasumisen yhteisö, ikkunoita koskevat kiistat kertovat enemmän rajatusta henkilökohtaisesta tilasta. Samasta kertoo se, että useammalle porvarille näytti olevan tärkeätä hallita yksin omaa porttiaan pihasta kadulle. Kun verrataan näitä oikeustapauksia artikkelin edel-

Eibach, Das Haus. Zwischen öffentlicher Zugänglichkeit und geschützter Privatheit (16.-18. Jahrhundert). Teoksessa Gerd Schwerhoff & Susanne Rau (toim.) *Zwischen Gotteshaus und Taverne. Öffentliche Räume in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Böhlau Verlag 2004, 205.

38. *Consistori Academi Aboensis äldre protocolle I*. Finska Historiska Samfundet 1884, 109.

39. TRO 22.10.1655. 261, 271.

40. TRO 21.11.1657, 259–264; TRO 19.5.1655, 127–129.

listen osien tapauksiin, saadaan hyvin erilainen tulos materiaalisen kodin ja kaupunkiyhteisön välisestä suhteesta. Materiaaliset rajat kaupungin tilojen välillä olivatkin merkityksellisiä tilanekohtaisesti ja siksi on hyödyllistä lukea niitä omina erillisinä ilmiöinä.

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa on havaittu, että kiinnitettäessä huomio kotien rakennusten materiaalisuuteen yksittäisten (mutta toisiinsa vertailtavien) ilmiöiden kohdalla, voidaan päätellä jotain myös laajemmista kodin ja kaupunkiyhteisön ilmiöistä. Baradilaisittain voitaisiin sanoa, että kaupunkikodista muodostui avoin seurustelun tila, jolla oli myös henkilökohtaisia merkityksiä. Koti oli kuitenkin selvästi kaupunkiyhteisöjä muovaava yksikkö, materiaalis-diskursiivinen kokonaisuus, jossa kodinomainen tilan käyttö kohtasi sosiaalisen tilan käytön.

Artikkelissa olen kiinnittänyt huomiota kotien ja kaupungin materiaaliseen ympäristöön ja sen osiin. Uusmaterialistisen tutkimuksen suhteen kyse on kuitenkin vain tutkimuksen ensi askelista. Tarkastelusta puuttuu esimerkiksi suurelta osin ihmisen ruumiillisuus, joka on tärkeä tekijä ihmisen asumista analysoidessa. Esimerkiksi tupien ja ulkorakennuksissa asuvien piikojen ja itsellisten ruumiillinen suhde asuintilaansa oli hyvin erilainen kuin talojen omistajien. Lisäksi yleensä immateriaalisiksi käsitetyt asiat kuten tunteet,

pimeys ja valo sekä äänet täytyisi baradilaisessa tutkimuksessa ottaa tarkempaan tarkasteluun. Turun 1600-luvun lähteet eivät välttämättä anna tähän parhaita työkaluja niukkasnaisuutensa takia, mutta yleisesti ottaen oikeuslähteet ovat otollinen lähderyhmä. Niissä usein kuvataan sekä tapahtumapaikkoja että annetaan eri ihmisten versioita siitä, mitä kulloinkin on tapahtunut.

Lähtitulevaisuudessa uusmaterialistiset teorit toivottavasti johdattavat kaupunkihistoriantutkijoita tarkastelemaan lähemmin sekä materiaalisen ja immateriaalisen että ei-ihmisten ja ihmisten välisiä suhteita ja prosesseja niin, että kaupungin rakennusten ja rakennelmien lisäksi yhtälöön tulevat yhä useammin mukaan niin kehon tuntemukset kuin myös äänet, valo, juomat ja ruoka, roskat, katukivet, aseet ja huonekalut. Näin saadaan aikaisempaa monipuolisempi kuva siitä, mistä ja miten kaupungit oikeastaan muodostuivat.

Riitta Laitinen oli kulttuurihistorian dosentti Turun yliopistossa ja hän toimi uransa aikana monissa opetus- ja tutkimustehtävissä. Hänen viimeisin suuri hankkeensa oli akatemitutkijan tehtävään kuulunut 1600-luvun Turun kaupunkitilan tutkimus. Hän kuoli 13.12.2018 kesken tämän artikkelin viimeistelyprosessin. Riitta Laitisen omaiset ovat antaneet luvan artikkelin julkaisemiseen kirjoittajan kuoleman jälkeen.